

Піонери, або біля витоків Саскуеханни. роман

Про книгу

“Піонери” — четверта книга у славетній пенталогії про Шкіряну Панчоку. У романі “Піонери” Натаніель Бампо — сімдесятирічний дивак-мисливець, що доживає віку, а Чингачгук — індіанець Джон Могіканин, котрий спився на старість.

ФЕНІМОР КУПЕР

ДІОНЕРУ

ДЖЕЙМС ФЕНІМОР КУПЕР

ПІОНЕРИ,
АБО
БІЛЯ ВИТОКІВ САСКУЕХАННИ

Роман

Переклад з англійської
Євгена Крижевича

ТЕРНОПІЛЬ
"НАВЧАЛЬНА КНИГА - БОГДАН"

КИЇВ
"ВЕСЕЛКА"

Купер Джеймс Фенімор

Піонери, або Біля витоків Саскуеханни: Роман: Для серед. шк. віку/
Пер. з англ. Є. Крижевича. — Тернопіль: Навчальна книга–Богдан; К.:
Веселка, 2005. — 352 с.— (Бібліотека світової літератури для дітей у
100 томах “Світовид”. Серія друга. Література ХІХ століття.)

ISBN 978-966-10-8621-9

Бібліотека світової літератури для дітей у 100 томах
“Світовид”
заснована 2004 року

Вступне слово Надії Ейшиської
Ілюстрації Генрі Брока

Перекладено за виданням:
Works of J. Fenimore Cooper.
Volume 1, New York, 1891.

Друкується за виданням:
К.: Веселка, 1980.

Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути використана чи відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора перекладу чи видавця.

Роман Ф. Купера “Піонери”

Роман “Піонери” (1823 р.) був опублікований першим у славетній пенталогії про Шкіряну Панчоку, хоча хронологічно йому передують три інші (“Звіробій”, “Останній із могікан”, “Слідопит”, “Піонери”, “Прерія”). У “Піонерах” Натаніель Бампо — сімдесятирічний дивак-мисливець, що доживає віку, а Чингачгук — індіанець Джон Могіканин, котрий спився на старість.

Між пригодами, про які йдеться у “Слідопиті”, і жорстокими випробуваннями, що випали на долю Шкіряної Панчохи в “Піонерах”, минуло більше тридцяти років. За цей час відбулися події величезного історичного значення: північноамериканські англійські колонії повстали проти англійської монархії, закінчилася війна за незалежність (1776–1783), в якій американці перемогли і створили Сполучені Штати Америки.

Суддя Мармедюк Темпл, у маєтку якого біля берегів озера Отсега притулилась убога хатина старого Шкіряної Панчохи, стоїть на сторожі законності. Війна за незалежність принесла йому владу й багатство. Йому дісталися землі діда і батька Олівера Еффінгема — маєтності, конфісковані в них як у ворогів американської революції, що зберегли вірність англійському королю. Купер показав суддю чесною людиною, котра повернула гроші, які передав йому на збереження батько Олівера. Але так він чинить не з доброти, а тільки тому, що не хоче порушувати ніяких зобов'язань. На формальних правах і законах, на його думку, тримається все життя. Дотримання найсвятішого для нього закону приватної власності й робить його в романі найтипівішим представником Америки, що тільки починала стверджуватись. Коли Купер створював образ Мармедюка Темпла, він, безперечно, думав про свого батька, суддю Купера, багато рис якого втілив у власникові Темплтона.

Читач із цікавістю дізнається про ті складні стосунки, що пов'язували Елізабет Темпл та Олівера Еффінгема, який мусив приховувати своє справжнє ім'я. Чесність і розум Елізабет, гордість і самовладання Олівера, повага, з якою вони обидвоє ставилися до Шкіряної Панчохи та старого Джона Могіканина, викликають нашу

симпатію.

Щемливе почуття жалості неминуче охоплює читача, коли він у розгубленому старому дивакові впізнає героя раніше прочитаних книг — Натаніеля Бампо. Ми усвідомлюємо, що колишнє вільне життя мисливця на незайнятих землях уже неможливе. Світ повстає проти нього, і читач мимоволі запитує себе: а чи справедливо це? І хіба можна не поспівчувати лихій долі наївного, але гордого й внутрішньо незалежного Шкіряної Панчохи? Він не розуміє всього значення величезних змін, що відбулися в нього на очах відтоді, як він полював у непрохідних лісах біля берегів Отсега. Він і тепер живе й полює в тому самому краї, але все частіше замість густих лісів, де йому була відома кожна стежка, натрапляє на вирубані ділянки, забудовані чи засіяні колоністами. Він, слідопит і розвідник, губиться в нетрях нових законів і стосунків між людьми. Шкіряна Панчоха хоче жити за звичаями часу, що давно минув, і разом з Джоном Могіканином віддається спогадам про колишні дні, коли панувала простота, а особиста мужність була вища за хитросплетіння формальних законів.

Таким і постає уперше в уяві письменника Шкіряна Панчоха, якого Купер змалював у романі “Піонери”. І, немов бажаючи збагнути й пояснити цю тугу старого Натті Бампо за минулим, Купер згодом повернувся до тих часів, коли Звіробій, чи Довгий Карабін, чи Слідопит був у розквіті своїх сил, хоч і спостерігав уже з тривогою початок майбутніх змін, що й описано в романах “Звіробій”, “Останній із могікан” і “Слідопит”.

Звідки письменник довідався про все це? Індіанських вождів — “останніх із могікан” — і старих піонерів Купер ще застав у своєму дитинстві й міг чути їхні у чомусь вірогідні, а в чомусь фантастичні оповідки. Біографи Купера навіть називають такого собі Шіпмена, який, мабуть, став для письменника прообразом Шкіряної Панчохи...

У романі “Піонери” чимало уваги приділено сім’ї та оточенню Темпла. Маєток, селище, нові традиції та звичаї американських колоністів після здобуття незалежності письменник відтворює в картинах, сповнених життєвого тепла й гумору. І тут уява письменника спиралась на враження молодості. Темплтон багатьма рисами схожий на його рідний Куперстаун.

Доля Шкіряної Панчохи, його відчайдушні спроби протиставити себе

законові, який здається мисливцеві непотрібним та безглуздим, його двобій із судом і владою і, нарешті, втеча старого на Захід, у ще неторкані ліси,— все це сповнене справжнього драматизму.

Лісові нетрі, де шукав порятунку старий Натті, не стали для нього надійним притулком. Про останні його злигодні читач дізнається у романі “Прерія”, що завершує славу історію Шкіряної Панчохи.

Надія Ейшискіна

Розділ I

Зима йде правити мінливим роком,
Сумна, похмура, з неспокійним почтом
Туманів, хмар і хуртовин.

Томсон. Пори року

Десь посередині штату Нью-Йорк лежить чимала територія, поверхня якої — це низка пагорбів і падолів, чи, коли висловлюватися з більшою повагою до географічних визначень, гір і долин. Серед цих пагорбів бере свій початок Делавар; звідси ж таки, з прозорих озер і тисячі навколишніх джерел випливають численні витoki Саскуеханни — вони звиваються долинами і зрештою, з'єднавши свої води, утворюють одну з найгордовитіших річок Сполучених Штатів. Гори в цій місцевості здебільшого оброблювані до самих вершин, хоч не бракує тут і прямовисних бескидів, що надають краєві неабиякої романтичності і мальовничості. Тутешні долини вузькі й родючі, в кожній струмить річка. По берегах невеличких озер та потоків, у місцях, сприятливих для розвитку промислу, розкидані квітучі селища; а по видолинках і навіть на вершинах гір рясніють охайні затишні ферми з усіма ознаками заможності. З пласких рівненьких долин на всі боки розбігаються дороги аж до урвищ і крутих перевалів. Подорожній у цьому гористому краю раз у раз натрапляє на приватні середні школи й шкілки; сила-силенна культових споруд свідчить про моральність і добродішність місцевого люду, а розмаїтість їх зовнішнього вигляду та обрядів підтверджує, що тут панує беззастережна свобода сумління. Одне слово, все довкола ніби промовляє, як багато можна зробити навіть у суворому краю з несприятливим кліматом, коли закони помірковані, а кожна людина зацікавлена в загальному добробуті. На зміну зусиллям піонерів, перших тутешніх поселенців, прийшла праця фермерів, які дедалі краще освоювали ці землі, маючи надію спочити тут вічним сном, та їхніх синів, що трималися батьківських заповітів. А ще ж тільки сорок років тому¹ тут була сама дика пуца.

Після здобуття Сполученими Штатами незалежності й укладення миру 1783 року американці взялися за господарське освоєння своїх багатющих розлогих володінь. Перед революційною війною² була

заселена ледве одна десята всієї території колонії Нью-Йорк. На вузькому й короткому пасмі землі обабіч Гудзону, на такій самій площі в п'ятдесят миль понад Могоком, на островах Несо і Стетн, а також у кількох поодиноких селищах понад річками жило не більше двохсот тисяч душ. За той короткий час, який ми згадували, населення розселилося на території в п'ять градусів широти і сім довготи і збільшилося до півтора мільйона чоловік, котрі живуть у достатку і мають певність, що збіжать віки, перш ніж прийде той лихий день, коли їхні володіння перестануть задовольняти їхні потреби.

Оповідь наша розпочинається 1793 року, десь через сім літ після заснування одного з перших поселень, які сприяли здійсненню тих дивовижних змін у могутності й становищі штату Нью-Йорк, про які ми вже згадували.

Ясний морозяний грудневий день хилився до вечора, коли на гору повільно бралися важкі сани. Для цієї пори року день був напрочуд гарний: в чистій блакиті неба пливли дві чи три великі хмари, які здавалися ще білішими від світла, відбитого неозорими снігами. Дорога в'юнилася понад урвищем; обкладена з одного боку колодами, другим боком вона тулилася до гори, відвойовуючи в неї досить місця, щоб міг проїжджати тогочасний транспорт. Проте і колоди, і все, що не виступало принаймні на кілька футів над землею, лежало поховане під снігом. За дорогу правила колія, що на два фути западала в сніг, і сани на ній ледь уміщалися. В долині, внизу, на відстані кількасот футів видніло те, що мовою поселенців називалося "поруб", а також усі будівлі нового поселення. Поруби добирались аж до того місця, де дорога різко звертала, вибігаючи на рівну маківку гори, на якій, однак, ще був ліс. Повітря іскрилося, ніби сповнене мірадами блискучих часточок, а добрячі коні, що тягли сани, були густо покриті інеєм. З ніздрів у коней димом клубочилася пара; усе довкола, так само як і спорядження мандрівників, свідчило про сувору гірську зиму. Чорна збруя з тьмяним полиском, така відмінна від блискучої лакованої упряжі наших днів, була поцяткована мідними бляхами й пряжками, і вони сяяли, мов золоті, в нетривкому світлі скісних сонячних променів, що пробивалися крізь верхівки дерев. На величезних сіделках, усіяних цвяшками й прикріплених до тканини, що, мов ковдра, вкривала спини коней, височіли чотири квадратні стовпчики;

від кінських хrapів через них ішли грубі віжки до рук кучера, молодого негра років двадцяти. Обличчя його, з природи чорне й лискуче, від холоду взялося плямами, а великі сьайливі очі наповнилися слізьми — данина, яку мусять сплачувати сини Африки суворим морозам цього краю. Але на його лиці цвіла добродушна усмішка задоволення, викликана думками про близьку домівку, її тепло й різдвяні веселощі. Старосвітські сани були великі й зручні, такі, що вільно вмістили б цілу родину, але цей раз, окрім негра, там було лише двоє подорожніх. Ззовні сани були пофарбовані в ясно-зелений колір, а зсередини — у вогнисто-червоний, щоб, мабуть, здавалося, ніби тепліше мандрувати за таких холодів. Сидіння і все всередині саней було застелено величезними шкурами бізонів, облямованими китицями з червоної тканини. В шкури були повкутувані й ноги подорожан — чоловіка в розквіті літ та молодої дівчини, яка тільки вступала в пору жіночої зрілості. Чоловік мав міцну статуру, але стільки надягнув на себе від холоду, що його важко було розгледіти. Шуба, підбита хутром, огортала всю його постать; на голові була шапка з куниці, оторочена сап'яном і з навушниками, які при потребі опускались, а тепер були міцно зав'язані під бородою чорними стрічками. Шапку вивершував хвіст звірка, з хутра якого її й виготовлено. Хвіст той мальовничо спадав чоловікові на плечі. З-під цього вбрання видно було частину гарного мужнього обличчя з великими синіми виразними очима, що свідчили про неабиякий розум, притаєний гумор і незвичайне добросердя. Постать його супутниці була вся схована під купою одежі: з-під широкого, явно чоловічого крою камлотового плаща з грубою фланелевою підшивкою видніли хутра й шовки. Величезний каптур з чорного шовку на пуху майже зовсім закривав її обличчя, лишаячи невеличкий отвір, крізь який час від часу поблискували жваві, гагатово-чорні очі.

Батько й дочка (бо саме такі були родинні стосунки подорожніх) мовчали, поринувши в глибоку задуму; тільки порипування саней часом порушувало тишу. Батько пригадував свою дружину, як вона чотири роки тому притискала до грудей доньку, неохоче відпускаючи її до Нью-Йорка — єдиного на той час міста, де можна було здобути освіту. Кілька місяців по тому дружина померла; однак батько, дбаючи про інтереси дочки, вирішив не забирати її назад у цей закутень

раніше, ніж вона скінчить свою науку. Думки дівчини були не такі сумні, бо в них вплітався радісний подив від нових краєвидів, що відкривалися її очам з кожним поворотом дороги.

Гора, що нею їхали наші подорожні, була вкрита соснами, які без гілок сягали вісімдесятифутової висоти, а з верхівками бували і вдвічі вищі. Погляд подорожніх вільно проникав крізь численні просвітки між високими деревами, зупиняючись лише на віддалених вигинах місцевості чи на вершині гори, що підносилася по той бік долини, куди вони поспішали. Темні стовбури дерев рівними колонами зводилися з чистої білизни снігів, і вже на значній височині випускали сучкуваті віти, вбрані у вбогу вічну зелень, яка сумно контрастувала із зимовим заціпенінням унизу. Вітру наче не було, але верхівки сосон велично коливалися, видаючи глухий тужливий шум, цілком суголосний усьому сумному краєвидові.

Сани вже їхали по рівному, й очі дівчини допитливо і трохи боязко вдивлялись у лісові нетрі, коли це під склепінням дерев завалувало гучно й протягло, так, ніби там була ціла згряя гончаків. Подорожній ураз гукнув до негра:

— Стій, Аггі! Це ж старий Гектор! Я впізнаю його гавкіт серед тисяч інших! День сьогодні ясний, і Шкіряна Панчоха пустив своїх гончаків на узгір'я підняти звіра. Тут неподалік оленьча стежка... Слухай, Бесс, коли ти не боїшся гуку пострілів, я добуду тобі на різдвяну печеню оленьчої сідловини!

Негр із веселою усмішкою на змерзлому обличчі зупинив коней і почав бити рукою об руку, гріючи задубілі пальці, а подорожній випростався і, відкинувши запону, скочив із саней просто на сніг, що навіть не осів під вагою його тіла. З-посеред купи валіз і пакунків він витяг дубельтівку, скинув товсті верхні рукавиці і, лишившись у шкіряних, оторочених хутром рукавичках, оглянув запал і вже зібрався рушити, коли в лісі почувся легкий шум, і чудовий олень вискочив на стежку просто перед його очі. Звір з'явився несподівано, і біг його був неймовірно швидкий, але те не збентежило подорожнього, що був, певно, неабиякий мисливець. Лець уздрівши оленя, він приклав рушницю до плеча і, маючи досвідчене око й тверду руку, прицілився і спустив курок. Олень, очевидно неушкоджений, біг далі. Не опускаючи зброї, мисливець знову вистрелив услід жертві, але з тим

самим успіхом.

Усе це сталося так раптово, що дівчина розгубилась. Підсвідомо вона вже раділа, що олень утік, майнувши, наче метеор, через стежину, та раптом слух їй різнув сухий короткий звук, зовсім не схожий на громохке бахкання батькової рушниці, але в якому можна було легко впізнати постріл з вогнепальної зброї. Тої ж миті, як вона почула несподіваний звук, олень, відштовхнувшись од снігу, здійнявся у високому стрибку в повітря, і відразу ж пролунав другий постріл, схожий на перший,— саме тоді, коли звір упав сторч головою і покотився по сніговій корі. Почувся голосний вигук невидимого вправного стрільця, і двоє чоловіків вийшли зі своїх засідок за соснами.

— А, Натті! Аби знаття, що ти в засідці, то я б і не стріляв! — вигукнув подорожній, прямуючи до того місця, де лежав олень, а захоплений негр поправував слідом за господарем.— Але старий Гектор так загонисто гавкав, що я не міг стриматися, хоч навряд чи поцілив.

— Звісно, що не поцілили, судде,— відповів мисливець з причаєним сміхом, всім своїм виглядом ніби промовляючи, що він — вправніший стрілець.— Ви спалили свій порох і тільки носа погріли собі цього холодного вечора. Невже ви сподівалися підстрелити з вашої пукавки дорослого оленя, коли на нього напосіли Гектор із сукою? На болотах скільки завгодно фазанів, а снігові пуночки літають аж під вашими дверима — годуйте їх хлібними крихтами і стріляйте собі на втіху, хоч би й щодня; та коли вже вам забажалось оленини чи ведмежатини, то озбройтеся довгою рушницею з просаленими клейтухами, бо змарнуєте хтозна скільки пороху, а шлунок ваш лишиться порожній.

Скінчивши цю мову, він потер носа голою рукою, широко розкрив рота і знов засміявся своїм нечутним сміхом.

— Та ні, Натті, моя рушниця б'є добре — я вполював з неї не одного оленя,— відказав подорожній, добродушно усміхаючись.— В одній цівці була картеч на оленя, в другій — шріт на птахів. Але я бачу дві рани: в шию і просто в серце. Одна з них, безперечно, від мого пострілу.

— Хто б не поклав оленя,— відповів мисливець досить похмуро,— а його однаково доведеться з'їсти.

Промовивши так, він витяг великого ножа зі шкіряних піхов, що стирчали за поясом, і перерізав оленеві горлянку.

— Якщо в нього потрапили дві кулі, то, очевидно, й постріли були з двох рушниць; до того ж, хто коли бачив, щоб таку діру, як оце в шиї, можна було вибити рушницею з гладенькою цівкою? І ви мусите визнати, судде, що звір упав після останнього пострілу, який був зроблений рукою твердішою і молодшою, ніж ваша чи моя. Що ж до мене, то я, хоч людина й небагата, можу обійтись без оленини, але не збираюся відмовлятись від своїх прав у вільній країні. Хоча, коли вже на те, сила тут часто заступає право, зовсім як у Старому Світі,— ось що я скажу.

Усю цю тираду мисливець виголосив у край невдоволеним тоном; щоправда, він був досить розважливий і останні слова мовив так тихо, що всі почули тільки якесь бурчання.

— Та ні, Натті,— заперечив подорожній із несхитною добродушністю,— мені йдеться лише за честь. Оленину можна купити за кілька доларів, але хто мені відшкодує втрату честі носити оленячий хвіст на шапці? Лишень уяви собі, Натті, як я торжествував би над тим глузієм Діком Джонсом, що за цю зиму вже сім разів давав хука і вполював лише байбака й кілька сірих білок!

— Справді, судде: дичини все меншає через усі ці ваші поруби та вдосконалення,— пробурмотів старий мисливець, ніби скоряючись неминучості.— А були ж часи, коли я з порога своєї хатини вбивав по тринадцятеро дорослих оленів, не кажу вже про памолодь! А коли тобі закортіло ведмежого окосту — не поспи ніч і підстрелиш ведмедя крізь шпарину між колодами; ну а проспати то ніяк не проспаш, бо вовки так виють, що й очей не склепиш. Ось подивіться на старого Гектора, — зауважив він, з любов'ю поплескуючи високого, в чорних і жовтих плямах, з білим черевом і білими лапами гончака, який саме прийшов по оленячому сліду разом із сукою.— Бачите рубець на горлянці? Це його пошматували вовки, коли я вночі відганяв їх від оленини, що коптілася на комині. Собака цей більше вартий довіри, ніж деякі християни,— він ніколи не зрадить друга і шанує руку, що дає йому хліб.

— Скажусь, що це я вбив оленя,— трохи зверхньо відповів юнак, спираючись на довгу рушницю.

Щось незвичайне в зовнішності та поведінці старого мисливця привернуло увагу дівчини, яка з великою цікавістю приглядалася до нього, відколи він з'явився. На зріст високий і такий худий, що здавався вищим від своїх шести футів, він мав на голові, вкритій рештками гладенького рудуватого волосся, лисячу шапку, що нагадувала ту, про яку вже йшлося, але поступалася їй оздобленням. Обличчя в нього було кістляве, майже виснажене, але зовсім не хворобливе; навпаки, воно посвідчувало витривалість і неабияке здоров'я. Через морози й постійне перебування надворі воно стало червонястим. Сивуваті брови нависали кошлатим дашком, з-під якого блищали сірі очі. Худорлява шия мала ту ж барву, що й обличчя, і була оголена, хоча під верхнім одягом виднів вузький комірець сорочки, пошитої з місцевої картої тканини; куртку з вичиненої оленьчої шкіри хутром назовні оперізував пояс із пофарбованої шерсті. Одягнений він був у зашмаровані шкіряні штани, взутий у мокасини з оленьчої шкіри, оздоблені, за індіанським звичаєм, голками дикобраза,

а на литках мав довгі оленячі краги, підв'язані над колінами, за які місцеві поселенці й прозвали його Шкіряною Панчохою. Через ліве плече в нього був перекинутий ремінець з величезним бичачим рогом, так тонко виробленим, що можна було бачити в ньому порох. Ширший кінець рога закривався вправно і надійно припасованим дерев'яним чопком, а вужчий був заткнутий маленькою затичкою. На грудях висіла шкіряна торбина. Скінчивши свою промову, мисливець витягнув з торбини мірочку, дбайливо наповнив її порохом і заходився заряджати рушницю, таку довгу, що, коли приклад упирався в сніг, кінчик цівки сягав його лисячої шапки.

Тим часом подорожній, пильно оглянувши рани оленя, вигукнув, байдужий до поганого настрою мисливця:

— Я волів би все-таки, Натті, визначити, хто має право й честь сказати, що вбив цього оленя. Якщо це я поцілів у шию, то постріл у серце був уже зайвий,— те, що юристи називають перевищенням вимог обов'язку, Шкіряна Панчохо.

— Вам вільно висловлюватися по-вченому, судде,— відповів на це мисливець. Відкинувши мідне віко казенника, він дістав шматок просаленої шкіри, загорнув у неї кулю і став забивати її в дуло.— Обізвати людину набагато легше, аніж убити оленя на бігу, але, кажу вам, цей звір знайшов свою смерть від руки, молодшої за вашу чи мою.

— Послухай, друже,— весело вигукнув подорожній, звертаючись до другого мисливця,— давай владнаємо суперечку, кинувши жереб: якщо ти програєш, монета лишиться тобі,— що на це скажеш?

— Скажу, що це я вбив оленя,— трохи зверхньо відповів юнак, спираючись, як і Натті, на довгу рушницю.

— Двоє проти одного,— зауважив суддя, усміхаючись.— Більшість голосів проти мене — забалотований, як кажуть у нас в суді. Аггі як невільник не має права голосу, а Бесс ще неповнолітня — нема ради. Отож хоч продайте мені оленя — а я вже вигадаю гарненьку історію про те, як він мені дістався!

— Олень цей зовсім не мій, щоб я його продавав,— відповів Шкіряна Панчоха, наслідуючи гордовитий тон свого товариша.— Буває, що олень із такою раною на шії бігає ще кілька днів. І я не з тих, хто позбавляє людину її законних прав.

— Ти, Натті, таки наполягаєш на своєму в цей морозяний вечір,—

мовив суддя з незмінною доброзичливістю.— Але що скажеш ти, юначе,— три долари задовольнять тебе?

— Передусім розв'яжімо це питання так, щоб жоден з нас не мав ніяких претензій,— твердо, але шанобливо відповів молодик, вимова й слова якого були значно достойніші за його вигляд.— Скількома картечинами була заряджена ваша рушниця?

— П'ятьма,— відповів суддя, трохи здивований манерами юнака,— хіба цього не досить на такого оленя?

— Досить і однієї, але,— вів далі юнак, прямуючи до дерева, з-за якого щойно вийшов,— ви, сер, стріляли в цьому напрямі — й ось маєте чотири кулі в стовбурі дерева.

Суддя оглянув свіжі подряпини на сосновій корі й, похитавши головою, вигукнув, сміючись:

— Мій, юний адвокат, ти свідчиш сам проти себе! Де ж п'ята куля?

— А ось,— відповів юнак і, відкинувши полу своєї куртки, показав дірку в сорочці, крізь яку проступали краплини крові.

— Боже мій! — вражено вигукнув суддя.— Я тут розводжу теревені з питань честі, а мій ближній мовчки страждає від моїх рук! Мерщій сідай у сани — за милю звідси в селищі ми знайдемо хірурга,— ясна річ, плачґ я — і ти житимеш у мене, поки рана загоїться, та й потім, скільки захочеш.

— Я вдячний вам за турботу, але мушу відмовитися від вашої пропозиції. У мене є друг, який хвилюватиметься, довідавшись, що мене поранено, а я ж далеко від нього. Рана незначна — куля не зачепила кістки; тепер, сподіваюся, ви моє право на оленя визнаєте.

— Право на оленя! — збуджено вигукнув суддя.— Та я тобі даю право повік полювати в моїх лісах на оленів, ведмедів — на все, що хочеш! Досі тільки Шкіряна Панчоха мав такий привілей, а надходить час, коли це буде чогось варте. Але цього оленя я купую — ось тобі цей банкнот: платня і за твій постріл, і за мій.

Тим часом старий мисливець із гордовитим виглядом чекав кінця цього діалогу.

— Ще живі такі люди, які підтвердять, що право Натаніеля Бампо полювати на цих горбах давніше від права Мармедюка Темпла забороняти йому це,— мовив він.— Але чи хто коли чув про закон, що забороняв би людині вбивати оленя, де їй заманеться! Та й узагалі,

коли є такий закон, то він повинен заборонити рушниці з гладенькою цівкою... Бо, як маєш діло з такою непевною зброєю, куля летить не знати куди.

Не звертаючи уваги на монолог Натті, юнак злегка вклонився судді на знак відмови від грошей.

— Даруйте, але ця дичина мені самому потрібна.

— Та ж цього вистачить на кілька оленів,— сказав суддя.— Візьміть, прошу вас,— і, знизивши голос до шепоту, додав: — Тут же сто доларів.

Юнак на мить, здавалося, завагався; тоді, спаленівши так, що рум'янець проступив крізь темну барву його обвітреного обличчя, відмовився знову, ніби засоромлений своєю хвилинною слабкістю. Тим часом дівчина підвелась, не зважаючи на мороз, відкинула каптур і повагом проказала:

— Невже ви, юначе... не вже, добродію, ви хочете, щоб мого батька мучили докори сумління, ніби він, поранивши ближнього, покинув його в цій глушині без ніякої допомоги... Прошу вас, їдьте з нами, бо ж вам потрібен лікар.

Чи то тому, що рана розболілася, чи, може, щось у голосі й манерах гожої дівчини вразило юнака,— ми не можемо сказати,— але постава його злагідніла, і він нерішуче стояв, ніби не хотів і погоджуватись, але й не смів відмовити. Суддя,— таке було його офіційне становище, і так ми величатимемо його надалі,— зацікавлено приглядався до боротьби почуттів у душі юнака, потім підступив до нього, лагідно взяв під руку і, злегенька підштовхнувши, примусив сісти в сани.

— Ніде ближче Темплтона ви не знайдете допомоги,— мовив він,— а до хатини Натті звідси добрих три милі; їдьмо, їдьмо з нами, мій юний друже, і хай наш новий лікар огляне твоє плече. А Натті повідомить твого приятеля, і ти, коли схочеш, зможеш повернутися до себе завтра вранці.

Юнакові вдалося вивільнитися від судді, але він і далі дивився на дівчину, яка, байдуже про холод, стояла з відкритим обличчям, і почуття, що відбивалися на тому обличчі, підтримували прохання її батька.

Шкіряна Панчоха тим часом, спершись на довгу рушницю, схилив голову, ніби поринув у глибокі роздуми; потім, дійшовши певного

висновку, порушив тишу:

— Мабуть, краще поїхати з ними, хлопче, бо коли куля засіла в тілі, то моя рука надто стара, щоб різати людську плоть, як я це робив у минулі часи. Років із тридцять тому, ще за тієї війни, коли я служив під рукою сера Вільяма, я пройшов сімдесят миль дикою пущею сам один із кулею в стегні, а тоді вирізав її своїм складаним ножем. Старий індіанець Джон добре пам'ятає той час, бо я зустрів його із загоном делаварів. Вони йшли слідом за ірокезами, які спустилися вниз і зняли п'ять скальпів на Шогері. Але я таки поставив на одному червоношкірому знак, який він, закладаюся, носив до скону! Я застукав його з тилу, коли він вискочив із засідки, і вліпив — хай мені пробачить панночка — три картечини йому в сідниці, і так влучно, що їх можна було прикрити одним листком подорожника! — Тут Натті випростався, витяг довгу шию, розкрив рот, і хоч здавалося, що все в ньому — очі, обличчя, навіть сама постать — сміялося, нічого не було чути, крім легкого посвисту, коли він поривчасто втягав у себе повітря. — Я загубив формочку для куль, коли переправлявся через Онеїду, і мусив обходитися картечню, проте моя рушниця не розкидала заряду, як ваша двоствольна цяцька, судде,— з нею, я так розумію, нічого вам і виходити на полювання.

Натті даремно перепрошував дівчину, бо вона саме допомагала батькові перекласти деякі речі й не дослухалась до його мови. Юнак, не мігши далі впиратися лагідній наполегливості подорожан, сів у сани, хоч і, видимо, проти своєї волі. Негр з допомогою хазяїна поклав оленя поверх вантажу. Коли всі влаштувалися, суддя запросив і мисливця.

— Ні, ні,— заперечливо похитав головою старий,— маю вдома передріздвяні клопоти — їдьте із цим хлопчиною, хай лікар огляне його плече. Хоча, коли він витягне кулю, я знаю такі трави, що від них рана загоїться краще, аніж від усіх його чужинських ліків.— Він повернувся вже рушати, коли раптом, щось пригадавши, озвався знову:

— А коли здибаєте біля озера індіанця Джона, візьміть його з собою — хай допоможе вашому лікареві, бо Джон, хоч і старий, проте вміє лікувати рани й синці, як ніхто інший.

— Стій, стій! — загукав юнак, хапаючи негра за руку, коли той зібрався вже поганяти.— Натті, не кажи нікому ані що мене поранено,

ані куди я поїхав,— прошу тебе, Натті, якщо ти любиш мене.

— Можеш покластися на Шкіряну Панчоку,— поважно відповів той, — він прожив п'ятдесят років у нетрях і навчився від дикунів тримати язик на припоні — вір мені й не забудь про індіанця Джона.

— І ще одне, Натті,— поквапливо додав юнак, все ще стримуючи негра,— сьогодні ж увечері, хай-но мені видалять кулю, я принесу тобі чверть оленя до різдвяного обіду...

Мисливець урвав його мову, виразним жестом попросивши замовкнути. Тоді тихенько рушив узбіччям дороги, задивившись на верхівку сосни. Знайшовши зручне місце, він зупинився, звів курок, відставив далеко назад ногу, витягнув ліву руку на всю довжину цівки і став неквапом вести нею вздовж стовбура дерева. Всі, як і слід було чекати, стежили за рухом цівки і незабаром побачили те, що привернуло увагу Натті: на висоті сімдесяти футів од землі, на сухій гілляці, що стирчала горизонтально трохи нижче живих віт, сидів птах, якого місцеве населення називало хто фазаном, хто куріпкою. Він був трохи менший від звичайної свійської курки. Гавкіт собак і звуки розмови, що велася біля підніжжя дерева, сполошили птаха, і він так розпластався на гілляці, що його голова й ноги утворили майже пряму лінію. Натті спустив курок, і куріпка впала з такою силою, що зарилася в сніг.

— Стій, старий пройдо! — вигукнув Шкіряна Панчоха, погрозивши шомполлом Гекторові, що кинувся до дерева.— Лежати!

Собака підкорився, і Натті швидко, але уважно перезарядив рушницю, тоді підняв птаха з відстреленою головою і, показавши його товариству, закричав:

— Цього вистачить старому на Різдво — не треба оленини, хлопче, і пам'ятай про індіанця Джона: його трави куди кращі, ніж всяке чужинське зілля. Ну що, судде,— додав він, знову піднявши над головою птаха,— чи могла б ваша пукавка збити його з такого сідала, не ушкодивши жодної пір'їнки?

Старий знову засміявся своїм дивним сміхом, у якому звучали торжество, радість й іронія, похитав головою і, тримаючи рушницю напереваги, подався у ліс своєю швидкою ходою, мало не бігцем. При кожному кроці він ледь присідав, вигинаючи коліна досередини. Коли на повороті дороги юнак обернувся ще раз побачити свого старого

товариша, то ледве роздивився його за деревами, а собаки бігли за ним, час від часу обнюхуючи слід оленя і якимось чуттям розуміючи, що він їм тепер ні до чого. Ще один поворот дороги, і Шкіряну Панчоку вже зовсім не стало видно.

Розділ II

Мудрець собі притулок знайде всюди,
Де тільки світить сонце із небес:
Ти думай — не тебе володар вигнав,
А ти його.

Шекспір. Річард II

Один з предків Мармедюка Темпла, друг і одновірець Пенна¹, знаменитого засновника нової колонії, з'явився в цих краях років за сто двадцять до початку нашої оповіді. Старий Мармедюк — це громозвуче ім'я стало спадковим у роді — прибув до цього пристанища вигнанців з добрячим статком. Невдовзі він став власником кількох тисяч акрів незайманої землі й опікуном багатьох десятків поселенців. Вельми шануючи його за благочестя, громада квакерів не раз довіряла йому важливі політичні посади. Помер він саме вчасно, щоб не довідатись про своє зубожіння,— така була доля багатьох із тих, хто приїхав багатцем до нових поселень у середній колонії².

Значення емігранта в тамтешніх краях назагал визначали з кількості його білих слуг або залежних від нього колоністів та ще з тих громадських посад, які він обіймав. З цього погляду предок нашого судді був особою неабиякої ваги.

Однак при вивченні нечисленних документів тих днів, що дійшли до нашого часу, впадає в око цікава особливість: майже всі можновладці поступово й неминуче убожіли, тоді як їхні підлеглі, навпаки, багатіли. Звиклий до легкого життя й не здатний виборювати собі місце в молодому колоніальному суспільстві, багач ще так-сяк тримався на рівні завдяки своїм знанням та усвідомленню власної гідності; але тільки-но він помирав, як його ледачі й порівняно менш уже освічені нащадки змушені були поступатися перед заповзятливістю того класу, зусилля якого стимулювала життєва необхідність. Звичайна річ навіть і тепер у Штатах, у ті часи це й зовсім було вирішальним для долі найбагатшого та найбіднішого прошарків у таких мирних і патріархальних колоніях, як Пенсильванія чи Нью-Джерсі.

Нащадкам Мармедюка випала така сама доля, як і всім, хто покладав надії на успадковані багатства, а не на власні сили, і вже в третьому

поколінняні вони опустили ся до такого рівня, нижче якого в цій благословенній країні ледве чи й могла впасти людина чесна, твереза й тямуща. Проте та сама родова пиха, що, поєднавшись із самовдоволеною безтурботністю, призвела рід до занепаду, тепер стала надихати його до піднесення. Вада перетворилася на чесноту — на життєдайне й діяльне прагнення поліпшити свій характер, становище, а то й домогтися колишнього добробуту. Саме батько нашого нового знайомого, судді, перший почав знову здійматися вгору суспільною драбиною. В цьому йому вельми стало в пригоді й вигідне одруження, і його єдиний син здобув освіту набагато кращу, ніж та, яку давали звичайні пенсільванські школи і яку отримували представники кількох попередніх поколінь його роду.

У тій школі, куди батько, забагатівши, зміг його віддати, молодий Мармедюк заприятелював з одним юнаком, своїм ровесником. Знайомство те виявилось щасливим для нашого судді, бо дуже допомогло в його подальшій кар'єрі.

Родина Едварда Еффінгема була не тільки дуже багата, а й мала значні зв'язки при королівському дворі. Серед поселенців колонії то була одна з тих нечисленних родин, які вважали комерцію принизливим заняттям і які покидали домашній затишок тільки тоді, коли треба було головувати в місцевих органах самоврядування чи зі зброєю в руках боронити колонії. В останньому, власне, й полягала вся кар'єра Едвардового батька. Щоб домогтися офіцерського звання в англійському королівському війську, шістдесят років тому треба було хтозна-як довго наслужитися й натерпітися. Довгі роки покірливо ходили в рядових, і той солдат у колоніях, котрий доскочив до командування ротою, вимагав беззастережної поваги з боку цивільної людності. Якщо нашому читачеві траплялося бувати потойбіч Ніагари, він, певно, зауважив, що навіть у цьому північному краю королівських володінь кожен пересічний королівський слуга має неабияку вагу, і то не тільки у власних очах, але й в очах навколишніх людей. Такою ж повагою були донедавна оточені військові й цих наших штатів, де тепер, на щастя, і не чути про війну, хіба що така буде вільно й відверто висловлена воля народу.

Тим-то, коли батько Мармедюкового приятеля, дослужившись за сорок років до звання майора, вийшов у відставку й досить заможно

влаштувався жити у своїй рідній колонії, в Нью-Йорку, його там стали вважати за одну з найвпливовіших осіб. Адже він був хоробрим і вірним вояком і з честю виконував завдання, набагато важливіші за ті, які можна було доручати звичайному майорові. Досягши похилого віку, майор Еффінгем гідно відійшов на спочинок, відмовившись надалі від пенсії, що становила половину його платні, чи будь-якої іншої винагороди за ту багаторічну службу, виконувати яку він уже не міг.

Міністерство пропонувало йому різні цивільні посади, не лише почесні, а й прибуткові, але він відхилив їх з тією шляхетною незалежністю і лояльністю, які завжди були характерними його рисами. Незабаром після цього прояву патріотичної безкорисливості майор Еффінгем засвідчив ще й неабияку особисту щедрість. Цей вчинок суперечив поняттям про розсудливість, але цілком узгоджувався з його простими й природними поглядами на життя.

Мармедюків приятель був єдиним дитям майора. Ось цьому своєму синові, після одруження його з дівчиною, до якої старий відчував особливу прихильність, він і передав повністю усю свою маєтність, що складалася з цінних паперів, міських і сільських будинків, кількох прибуткових ферм у давніше заселених частинах колонії і великих ділянок незайманої землі в нових,— таким чином поставивши свій майбутній добробут у цілковиту залежність від синівської любові. Вже тоді, коли майор відмовився від великодушних пропозицій британського міністерства, багато з тих, хто навіть тут, у найвіддаленіших кутках величезної імперії, домагався прихильності королівського двору, подумав, що він несповна розуму; коли ж він з доброї волі зрікся і свого власного чималого багатства, тоді вже й усі погодилися, що старий здитинів. Ось чому вплив майора відразу зменшився, і якщо він прагнув самоти, то бажання його цілком справдилося. Та байдуже, що там казали люди про вчинок майора,— сам він та його спадкоємець бачили в цьому звичайнісінький дарчий акт, адже батько поступався тим добром, яким сам не міг уже ані тішитись, ані збільшувати його, тоді як син, з огляду на його вдачу й освіту, здатний був і на одне, й на друге. Молодший Еффінгем не відмовився від щедрого дару, оскільки розумів, що батько зберігає моральний контроль над його діями, і тільки скинув із себе тягар

відповідальності за багатство. І справді, між ними існувала така довіра, що все це було для них однаково що перекласти гроші з кишені в кишеню.

Перебравши на себе власність, молодик поспішив розшукати свого шкільного друга й запропонував йому всю допомогу, яку тепер спроможний був надати.

Після смерті батька й розподілу його невеликого спадку між дітьми пропозиція та приспіла для молодого пенсільванця вельми вчасно. Мармедюк був певен своєї сили і бачив не тільки чесноти, а й вади свого приятеля. Еффінгем з природи був безтурботний, довірливий, часом гарячий і нерозважний, Мармедюк же мав урівноважену вдачу й відзначався проникливістю та енергійністю. Отож запропонована підтримка, чи радше компаньйонство, було вигідним для них обох. Мармедюк радо пристав на пропозицію, і друзі швидко погодили між собою умови спілки. В столиці Пенсильванії був заснований торговий дім, забезпечений майном Еффінгема; у ролі його єдиного офіційного власника і майже безконтрольного фактичного розпорядника виступав Темпл, хоча прибутки розподілялися порівну. Спілка їхня була таємною з двох причин. Одну з них Еффінгем глибоко затаїв у душі, бо полягала вона, власне, в гордості: нащадкові вояцького роду участь у комерційних справах, хай навіть і непряма, здавалася чимось принизливим. Другу ж причину, яка крилася в упередженому ставленні його батька до квакерів, він щиро довірив Мармедюкові.

Ми вже згадували, що майор Еффінгем гідно служив у війську. І ось одного разу, коли він діяв на західному пограниччі Пенсильванії проти об'єднаних сил французів та індіанців, не тільки честь, але й життя його самого та його солдатів були піддані небезпеці через надто мирні настрої колоністів. З погляду воїна це було непростим злочином. Він же боронив їх, він знав, що підступний і злостивий ворог не оцінить миролюбних засад їхньої віри; ще дужче йому пекло розуміння того, що, відмовивши йому в добровільній допомозі, вони тільки наражають загін на поразку й зовсім не сприяють мирові. Після запеклого бою йому вдалося зі жменькою солдатів вирватися від лютого ворога,— але простити людей, які в тяжку хвилину покинули його напризволяще, він уже не зміг довіку. Марно пробували переконати його, що ці люди зовсім не просили обороняти їхні кордо-

ни,— він зятвся на своєму: це робилося задля їхнього добра, і “їхнім священним обов’язком” — саме так висловлювався майор — “було допомогти йому”.

Старий солдат ніколи не був прихильником миролюбних учнів Фокса³. Бувши надзвичайно стриманими у своїх звичках і мавши високу моральність, вони відзначалися неабияким здоров’ям; і ветеран, споглядаючи атлетичних колоністів, від усієї душі зневажав їхнє недоумство. До того ж, він був певен, що там, де надто вже піклуються зовнішніми ознаками релігії, мусить страждати її суть. Ми зовсім не збираємося пояснювати, в чому полягає чи повинна полягати суть християнства, а лише викладаємо думку майора Еффінгема.

Отож немає нічого дивного в тому, що син, знавши ставлення батька до цих людей, не наважився повідомити його про свої стосунки з квакером, від чесності якого тепер залежав його достаток.

Як то вже було сказано, Мармедюк походив від сучасника й друга Пенна. Батько його одружився з дівчиною, котра не сповідувала його віри, тому син не отримав традиційного в середовищі квакерів релігійного виховання. Однак, оскільки юний Мармедюк виріс в колонії та ще в суспільстві, де ця лагідна релігія накладала відбиток навіть на стосунки між друзями, вплив її відчувався в його манерах і мові. Щоправда, одружившись з дівчиною, яка не тільки не сповідувала до його релігії, але й ніколи не зазнавала її впливу, він по-малу втратив деякі колишні звички; а все ж до самої своєї смерті, коли його щось дуже хвилювало чи цікавило, вживав мову своєї юності. Проте не будемо випереджати події.

Коли Мармедюк став партнером молодшого Еффінгема, на вигляд він здавався звичайнісіньким квакером, і син не наважився на розмову з батьком. Отже спілка залишилась таємницею для всіх, окрім її членів.

Протягом кількох років Мармедюк вів усі справи надзвичайно розважно, і тому прибутки торгового дому були чималі. Він одружився з дівчиною, про яку ми вже згадували,— матір’ю Елізабет,— і приязнь між ним і Едвардом ще більш зросла. Вони вже збиралися розкрити свою спілку, оскільки з часом вигідність її ставала все очевиднішою для Едварда, але на заваді цьому стали тривожні події напередодні революційної війни.

Вихований в дусі вірності королю, Еффінгем з самого початку

незлагод між колоністами й короною ревно обстоював те, що вважав законним правом монарха. Ясна ж голова і незалежний розум Темпла спонукали його обстоювати інтереси колонії. Певну роль, мабуть, відіграло тут їхнє походження: коли син вірного й хороброго солдата беззастережно корився волі владаря, то нащадок переслідуваного послідовника Пенна з деякою прикрістю згадував незаслужену кривду, заподіяну його предкам.

Різниця в поглядах здавен була темою їхніх дружніх суперечок, але згодом вона стала дуже серйозною, надто для Мармедюка, проникливість якого дозволила йому зрозуміти важливість тих подій, що саме зароджувалися. Іскри незгоди незабаром перетворилися на полум'я, і колонії, чи, вірніше, Сполучені Штати, як вони себе невдовзі назвали, стали на багато років ареною кровопролитної боротьби.

Незадовго до Лексінгтонської битви⁴ Еффінгем, ставши вже вдівцем, передав Мармедюкові на збереження всі свої цінні папери і сам, без батька, виїхав з колонії. Але щойно війна розпалилася по-справжньому, він знову з'явився в Нью-Йорку, вже в уніформі королівського війська, і незабаром вирушив на поле бою на чолі місцевого загону. Мармедюк на той час цілком став на бік заколоту, як його тоді називали. Звичайно, будь-які стосунки між друзями урвалися — полковник Еффінгем їх не шукав, а Мармедюк з обережності волів бути стриманим. Невдовзі йому довелося виїхати з Філадельфії, столиці Пенсильванії, але він подбав про те, щоб його майно, а також папери друга не потрапили до рук королівського війська. Протягом усієї війни Мармедюк служив своїй країні на різних цивільних посадах. Сумлінно й вправно виконуючи свої обов'язки, він не забував і про власні інтереси; отож, коли конфісковані маєтності прихильників монархії пішли з молотка, він прибув у Нью-Йорк і за порівняно невеликі гроші скупив чималі володіння.

Правда, Мармедюк, придбавши маєтності, що їх силою забрали в інших, накликав на себе осуд своєї секти, яка хоч і не вимагала того, щоб її діти дбали тільки про справи родини, все ж не дозволяла їм цілком присвячувати себе світським справам. Проте, чи завдяки успіхові Мармедюка, чи тому, що й інші часто порушували заповіді, про цю пляму на його репутації невдовзі забули, хоча серед тих, кому гірше повелося в житті, були й такі, що натякали на темне походження

раптового добробуту цього незаможного квакера; але заслуги Мармедюка, а може, й багатство його, примусили незабаром людей забути про всі ці невиразні здогади.

По закінченні війни й визнанні незалежності Сполучених Штатів Темпл облишив торгівлю, яка в ті часи була ділом непевним, і взявся за освоєння своїх новопридбаних земель. Мавши добрий капітал і здоровий глузд, він досяг успіху, якого навряд чи можна було сподіватися, зважаючи на суворий клімат і природні умови краю. Багатство Темпла тепер зросло вдесятеро, і його вже залічували до найбагатших і найвпливовіших людей штату. Єдиною спадкоємицею усього його добра була дочка, з якою читач уже мав нагоду познайомитись: оце ж її Мармедюк Темпл саме й віз зі школи в дім, що так довго лишався без господині.

Коли населення тієї місцевості, де були володіння Темпла, зросло настільки, щоб утворити округ, Мармедюка вибрали, згідно зі звичаями нових поселень, на найвищу судову посаду. Вибір цей може викликати посмішку котрогось ученого юриста, але на користь Темпла, крім того, що суддя був конче потрібний, промовляли і його здатності й досвід. Мармедюк, зроду мавши більше тверезого розуму, ніж який королівський суддя, не тільки ухвалював слушні вироки, але й здебільшого міг добре їх обґрунтувати. В усякому разі, так заведено було в ті часи, і суддя Темпл був аж ніяк не найгіршим серед своїх колег у нових округах. Ба навіть навпаки: він і вважав себе одним з найкращих, та й інші теж так вважали.

На цьому ми закінчимо короткий огляд історії та характеру деяких героїв нашої оповіді й дамо їм надалі змогу говорити й діяти самим.

¹ Вільям Пенн (1644–1718) — англійський квакер, засновник Пенсильванії.

² Території між землями по нижній течії річок Гудзон та Саскуеханна і верхів'ями Саскуеханни.

³ 1 Фокс Джордж (1624–1691) — англійський богослов, засновник “Товариства друзів” — квакерської секти (1650).

⁴ 1 Лексінгтон — місто, біля якого відбулася перша битва під час боротьби Штатів за незалежність (19 квітня 1775 року).

Розділ III

Все, що ти бачиш,— то природи витвір:
Ці скелі моховиті, що підносять
Свої зубці, мов старовинні вежі;
Поважні дерева, які на вітрі
Ледь кронами велично колихають;
Це ніжне поле, що сія під сонцем,
Сліпучіше, ніж мармуровий бюст!..
Але псує людина це творіння,
Як осквернитель чистоту дівочу.

Дуо

Минув якийсь час, і Мармедюк Темпл, трохи заспокоївшись, міг роздивитись свого нового супутника. То був юнак двадцяти двох— двадцяти трьох років, зросту трохи вищого за середній. Груба куртка, підперезана вовняним поясом, таким самим, як і в старого мисливця, заважала краще розгледіти його постать. Суддя, черкнувши по ній очима, спрямував уважний погляд на юнакове обличчя. Коли юнак сідав у сани, його риси відбивали якусь дивну тривогу, яку Елізабет одразу помітила, але ніяк не могла зрозуміти. Тривога ця, здавалося, зросла ще більше, коли він просив товариша тримати його від'їзд у таємниці. І навіть тоді, коли він знехотя погодився їхати до селища, вираз його очей промовисто свідчив про невдоволення власним вчинком. Але потроху його привабливе обличчя розпогодилося. Він сидів мовчки, задумавшись над чимось. Суддя раз по раз уважно поглядав на нього, а тоді мовив усміхнено, ніби вибачаючись за свою забудькуватість:

— Певно, мій юний друже, я з переляку втратив пам'ять. Обличчя ваше здається мені дуже знайомим, а проте навіть за два десятки оленячих хвостів на шапку я не зміг би пригадати вашого прізвища!

— У цьому краю я лише три тижні,— холодно відповів юнак,— а вас, якщо не помиляюся, не було тут півтора місяці.

— Завтра минає п'ятий тиждень, відколи я виїхав. І все-таки я васдесь бачив. Хоча так перелякався, що не було б нічого дивного, якби ви мені сьогодні привиділись уві сні. Що ти скажеш, Бесс? Я ще при своєму розумі? Зможу звернутися з промовою до присяжних або — це зараз набагато важливіше — чи зможу як слід зустріти Святвечір

сьогодні у великій темптонській залі?

— Мабуть, впораєшся і з тим, і з тим, любий татку,— озвався веселий голос з-під каптура,— це ж куди легше, аніж убити оленя з рушниці з гладенькою цівкою.— По нетривалій паузі той самий голос додав, але вже з іншою інтонацією: — Ми маємо сьогодні поважні причини для подячної молитви.

Коні, здавалося, відчували, що подорожі скоро кінець; вони закусили вудила й, задерши голови, ще швидше помчали сани рівним плато, що лежало на вершині гори, й незабаром досягли того місця, де дорога крутими звивами спускалася в долину. Суддя, забачивши чотири стовпи диму, що здіймалися з коминів його дому, весело вигукнув:

— Ось, Бесс, твій мирний притулок на все життя! І твій також, юначе, якщо ти погодишся жити з нами.

Погляди його супутників мимохіть зустрілись. Елізабет зашарілася, хоч очі її зберігали холодний вираз, а на вустах незнайомця заграла двозначна посмішка, в якій нібито було разом і бажання, й небажання стати членом суддівської сім'ї.

Схил, яким спускалися сани, був такий крутий, що їхати треба було дуже обережно, та й дорога в ті часи була лише вузькою стежиною, що в'юнилася понад урвищем. Негр стримував нетерплячих коней, і Елізабет мала змогу роздивитися навколишню місцевість, яку людська праця так змінила, що вона хіба в загальних обрисах нагадувала їй любий з дитинства краєвид. Якраз під ними розляглася рівнина, оточена зусібіч горами. Схили їхні, особливо ті, що виходили на рівнину, були круті й здебільшого поросли лісом. Лише дві-три відноги порушували одноманітність гірського пасма, що обрамляло величезне снігове поле, на якому не було жодного будинку, огорожі чи дерева і яке здавалося незайманої білизни хмарою, що опустилася на землю.

А втім, де-не-де на рівнині можна було розгледіти темні рухливі цятки, в яких зіркі очі Елізабет розпізнали сани, що рухались у різних напрямках — до селища чи від нього. Гори в західному кінці долини, хоча й високі, були не такі круті й спадисто переходили в улоговини та вузькі долини або утворювали тераси й видолки, придатні для обробітку. З цього боку рівнини по горах усе ще зеленіла хвоя, але далі око тішили хвилясті обриси гір, де на кращих ґрунтах росли буки й клени. Між лісами іноді траплялися білі прогалини, і дим, який

клубочився над верхівками дерев, свідчив, що там уже поселилися люди й почали обробляти землю. Де-де ці прогалини, завдяки спільним зусиллям поселенців, зливались у великий поруб, але частіше вони були невеликі й поодинокі. Однак зміни були настільки значні, а праця тих, хто присвятив своє життя розвитку краю, така вперта, що вражена Елізабет мала таке відчуття, ніби всі ці кількалітні зміни відбулися щойно, в неї на очах.

У західному кінці цієї дивовижної долини, де жодна рослина не пустила коріння, відног було більше, аніж у східному; та й самі вони були більші. Один з них виступав далі, ніж інші, утворюючи обабіч себе гарно вигнуті сніжні затоки. На самому краю його височів могутній дуб; він далеко простер свої віти, ніби намагався хоч кинути тінь на те місце, де не сягало його коріння. Цей дуб вивільнився з рабства тісняви, яке віками тяжіло над деревами сусідніх лісів, і широко розкинув свої химерні вузлуваті гілляки в буйній радості свободи.

На південному боці цієї прегарної рівнини, майже під ногами наших подорожніх, виднілась якась темна пляма кілька акрів завбільшки, і то лише вона, вірніше, жмури на її поверхні та легка пара в повітрі над нею виказували, що те, що на перший погляд могло здатися долиною, насправді було одним з гірських озер, скутим морозами. Вузкий бурхливий потічок виривався з того пролизна у справжню долину; його звивисту путь можна було простежити на багато миль по прибережних заростях гемлоку⁵ і сосон та по випарах, що здіймалися з його теплої поверхні в морозяне гірське повітря. Береги цього чудового озера з південного боку були круті, але невисокі; в цьому ж таки напрямку тяглася, скільки сягало око, вузька, але мальовнича долина, досить густо всіяна скромними житлами, що свідчило про родючість ґрунту і про те, що поселенцям було порівняно зручно спілкуватися між собою. На самому березі озера, над крутизною розташувалося селище Темплтон. Було в ньому з півсотні будівель, переважно дерев'яних, архітектура яких не відзначалася гарним смаком, а незавершений вигляд більшості з них свідчив про те, що робота виконувалася похапцем. Видовище було доволі строкате — кілька будинків були цілком пофарбовані в біле, решта — тільки з фасаду, а три стіни, що залишалися, честолюбні, але ощадливі господарі покрили брудно-червоною фарбою. Деякі будівлі потемніли від старості, а голі

бантини, що видніли крізь побиті вікна горішнього поверху, навіювали думку про те, що примха чи пиха спонукали їхніх власників узяти на себе завдання, яке вони не могли довести до кінця. Будинки були розташовані на кшталт міської вулиці,— очевидно, така була воля когось, хто більше дбав про вигоди нащадків, ніж про теперішніх мешканців. Три-чотири будинки, повністю білі, мали ще й зелені віконниці, що в цю зимову пору різко виділялися на тлі замерзлого озера, гір, лісів і засніжених полів. Перед цими претензійними спорудами, наче вартові перед королівським палацом, стовбичили молоді деревця з тоненькими гілочками. Справді, пожильці цих привілейованих будинків становили аристократію Темплтона, а Мармедюк був його королем. Жили там двоє молодиків, що тямали в юриспруденції, стільки ж торговців, у чиїх руках була вся комерція в селищі, та учень Ескулапа⁶, який, хоч як це дивно, частіше допомагав людям з'являтися на цей світ, ніж відправлятися на той.

У центрі цієї строкатої групи будівель височів особняк судді. Він стояв на огороженій ділянці в кілька акрів, де росли фруктові дерева. Найстаріші дерева насадили ще індіанці. Вони поросли мохом, похилились і різко відрізнялися від молодих деревець, що визирали чи не з-за кожної огорожі. Окрім цієї рослинності, тут були ще два ряди ломбардських тополь — дерев, недавно завезених в Америку,— що утворювали алею, яка йшла від воріт до парадних дверей будинку.

Сам будинок зводився під наглядом такого собі Річарда Джонса, якого ми вже згадували. Він доводився судді двоюрідним братом, був тямущий у дрібних ділах, мав охоту використовувати свої таланти, тож і наглядав за тими справами, які не потребували особистого втручання Мармедюка Темпла. Річард любив говорити, що це дитя його винахідливості складається з двох частин, необхідних для будь-якої проповіді: початку і завершення. Розпочав він свої труди в перший же рік поселення тут, звівши високу довгасту дерев'яну споруду фронтоном до шляху. В цьому сараї — інакше його й не можна було назвати — родина перебула три роки. Під кінець цього періоду Річард завершив свій задум. В реалізації цього важкого завдання він послуговувався досвідом майстрового, який забрів сюди з Європи: той, показуючи засмальцьовані ескізи декількох англійських будівель і знавецьки просторікуючи про фризи, антаблементи, а надто про

змішаний стиль, дуже захопив Річарда, і він став покладатись на його художній смак в усьому, що стосувалося архітектури. Щоправда, Джонс мав Гайрама Дулітла за звичайного ремісника і вислуховував його розумування про архітектуру з поблажливою посмішкою, але чи то неспроможний протиставити тому щось путнє зі своєї скарбниці знань, чи то з прихованого захоплення ним, здебільшого схилився перед аргументами свого помічника. Отож разом вони не тільки збудували житло Мармедюкові, але й стали законодавцями архітектурної моди для всієї околиці. Змішаний стиль, за твердженням Дулітла, складається з багатьох інших стилів і є найдоладнішим з них, бо дозволяє при потребі вносити всілякі зміни під час будівництва. Річард з цим поясненням найчастіше погоджувався, а коли генії-суперники, що користаються не тільки з найбільшого авторитету, але й з найбільшого капіталу в окрузі, діють у згоді, вони як правило визначають моду і в набагато важливіших речах. Так і тут, “палац”, як люди називали оселю темплтонського судді, став взірцем для всіх честолюбних будівельників на двадцять миль навкруги.

Власне, сам будинок — “закінчення” — був кам’яний, великий, квадратний і, як не дивно, зручний. Саме такі були чотири вимоги Мармедюка, і, щоб добитися їх виконання, йому довелося наполягти трішечки більше, ніж він мав звичку наполягати. Що ж до решти, то тут Річард і його помічник мали повну волю. Ці добродії виявили, що інструмент їхніх робітників не годився для обробки каменю, бо розрахований був на матеріал, не твердіший за місцеву білу сосну,— дерево настільки м’яке, що мисливці використовували його замість подушок. Якби не ця прикра обставина, то нам, певно, довелося б витратити набагато більше часу на опис будинку, зважаючи на честолюбство наших архітекторів. А що через ту твердість матеріалу вони не могли нічого придумати зі стінами, то довелося їм задовольнитися ґанком і дахом. Ґанок вирішили будувати у строгому класичному стилі, а на прикладі даху показати всі переваги стилю змішаного.

Дах, стверджував Річард, був тією частиною будинку, що її древні будівничі намагалися зробити якнайнепомітнішою, бо це, мовляв,— архітектурна зайвина, і терпіли його тільки тому, що він корисний. До того ж, дотепно додавав він, головне достоїнство будь-якого будинку полягає в тім, щоб, хоч би звідки на нього дивились, а все бачили

фасад; а що цей будинок був відкритий всім вітрам і всім очам, то не можна лишати в ньому слабких флангів для критики заздрих сусідів. Отож вирішили, що дах буде плаский, з чотирма схилами. Але тут уже Мармедюк не погодився, вказавши на сніги, що лежать місяцями, причому товщина снігового шару сягає трьох-чотирьох футів. На щастя, змішаний стиль дозволяв піти на компроміс, і крокви подовжили, щоб дах був крутіший і сніг сповзав з нього. Та, як на лихо, десь в їхні розрахунки вкралася помилка, а що одним з найбільших талантів Гайрама було вміння “працювати з косинцем”, то помилку цю виявили аж тоді, коли важезні крокви вже поставили на стіни. Тут всі й побачили, що дах, всупереч усім правилам, став найпомітнішою частиною будівлі. Річард і його помічник тішились думкою, що зависокий дах пощастить приховати покрівлею; проте чим більше заявлялося гонтин на даху, тим більше він впадав у око. Річард удався до фарби і чотири рази власноручно перефарбовував дах — спершу в небесно-голубий колір, марно сподіваючись, що спостерігач подумає, ніби то саме небо так нависло над Мармедюковим житлом; друга фарба була “кольору хмари”, як він казав, а насправді нагадувала звичайнісінький дим; третю фарбу Річард назвав “зеленою невидимою”, проте на тлі неба її дуже добре було видно. Тоді, облишивши думку замаскувати дах, наші архітектори всю свою винахідливість спрямували на те, щоб якимось прикрасити огидний гонт. По тривалому обдумуванні й кількох спробах при місячному світлі Річард нарешті відважно покрив дах фарбою, яку охрестив “сонячним світлом”, запевнивши свого двоюрідного брата суддю, що це найдешевший спосіб назавжди забезпечити собі ясну погоду над головою. Навкруги даху пустили пофарбоване в яскравий колір поруччя, прикрасили його ще всякими урнами та наліпили карнизів, до виготовлення яких приклав свій талант Гайрам. Спочатку Річард плекав дуже хитромудрий задум зробити димарі низькими і так їх розташувати, щоб вони нагадували прикраси на поруччі; але міркування зручності вимагали, щоб димарі піднімалися над дахом, бо інакше дим не матиме виходу, і тепер ці чотири труби насамперед привертали до себе увагу.

Оскільки цей дах посідав найважливіше місце в архітектурній діяльності Джонса, невдача дуже засмутила його. Спочатку він натякав

знайомим, що винен тут Гайрам через своє цілковите невміння застосовувати косинець; тоді, поступово при звичаївшись до вигляду будинку, він усе з більшим задоволенням споглядав витвір своїх рук і, замість виправдовуватися, почав його розхвалювати. Знайшлися і слухачі, а що багатство й комфорт завжди приваблюють, то “палац”, як то вже було сказано, став взірцем для наслідування. Не минуло й двох років, як Джонс, зійшовши на свій високий дах, міг уже милуватися трьома будівлями — імітаціями його витвору. Отака мода — підхоплює навіть вади великих кумирів.

Потворний дах аніскільки не засмутив Мармедюка, і незабаром він за допомогою різних поліпшень зумів надати своєму житлові пристойний і комфортабельний вигляд. Проте ще лишалося чимало недоладного як у самому домі, так і біля нього. Отож привезли з Європи тополі, щоб ними облямувати алею, коло будинку посадили верби та інші дерева, що вже вирости майже врівень з дахом, але ще й досі тут на кожному кроці можна було побачити пагорки снігу, що прикривали пеньки зрубаних сосон, а де-не-де на двадцять-тридцять футів підносились обвуглені стовбури. Такі “недогризки”, як їх називали місцеві жителі, часто-густо траплялися на полях поблизу селища; іноді поруч з ними сумно стирчала мертва сосна чи гемлок з обідраною корою — їхні голі гілки, колись такі величні, вкриті рясною хвоєю, тепер похмуро коливалися під поривами холодного вітру.

Проте Елізабет не зважала на все це й на багато інших неприємних речей. Поки сани спускалися, вона бачила лише купу будівель, що видніли внизу, мов намальовані на карті; та п'ятдесят стовпів диму, які здіймалися над долиною до самих хмар; та замерзле озеро в облямівці гір, порослих вічнозеленими лісами; та тіні сосон на снігу, що довшали в міру того, як сонце хилилося до обрію; та темну стрічку потоку, що виривався з озера і, звиваючись, струмив по рівнині до далекої Чесапикської затоки — все це вона пам'ятала змалку і впізнавала, хоча багато чого тут змінилося. За п'ять років тут відбулися значніші зміни, ніж за ціле століття в якій іншій країні, де некваплива праця людини полишила триваліші сліди. Для молодого мисливця й судді картина ця не була новою, хоча важко було, виринувши з мороку лісів і вздрівши чудову долину, яка так несподівано відкривається перед очима, лишитися до неї байдужим. Юнак, захоплено обвівши її

поглядом з півночі на південь, знову сховав обличчя у складки своєї одежі, а суддя із задоволенням доброчинця споглядав загальну картину достатку і спокою, де майже все було результатом його трудів, плодами його заповзятливості й працьовитості.

Тут увагу подорожан привернув веселий передзвін бубонців. З того шаленого дзеленчання було зрозуміло, що хтось швидко їде нагору, їм назустріч, і то на добрих конях, якими править молодець-кучер. Куці обабіч дороги заважали розгледіти хоч що-небудь, і двоє саней з'їхалися майже впритул, перш ніж подорожні побачили одне одного.

⁵ Гемлок — хвойне дерево, що росте в Північній Америці.

⁶ Ескулап — у грецькій міфології бог — покровитель медицини. Часто ескулапами іронічно називають лікарів.

Розділ IV

Що скоїлось? Чия кобила здохла?
У чому справа?

Шекспір. Король Генріх IV

З-поза безлистих кущів край шляху з'явилися великі сани, запряжені четвериком коней. Перша пара була сірої масті, а голобельні — вороної. На збруї всюди було поначіплювано бубонців, і кучер, незважаючи на крутий узвіз, гнав коней щосили, щоб дзеленчало якнайгучніше. Суддя з першого погляду впізнав людей в тих санях, їх було четверо. Спереду, на конторському табуреті, міцно прив'язаному з двох боків до саней, сидів чоловічок, закутаний у підбиту хутром шубу так, що з-під неї виднілося лише його червоне обличчя. В око впадала звичка цього добродія задирати голову, ніби він був незадоволений тим, що природа так мало піднесла його над землею. Риси його зберігали вираз діловитої поважності. Чоловічок твердою рукою правив гарячими кіньми і безстрашно гнав їх по самому краю урвища. За ним, обличчям до решти двох пасажирів, височіла довготелеса постать, хирлявості якої не приховували навіть дві шуби й кінська попона, що вктували її; коли сани зблизились і постать повернулася до Мармедюка, з-під плетеного нічного ковпака визирнуло гостре обличчя, ніби пристосоване для того, щоб з найможливішою легкістю розтинати повітря. Завадити цьому могли хіба що очі, які видавалися на обличчі, наче дві голубі скляні кулі. Шкіра того обличчя була така хворобливо бліда, що навіть вечірній мороз не міг її підрум'янити. Навпроти нього сидів кремезний низенький чоловік. Він теж був закутаний в шубу, з-під якої виднілося лише обличчя, начебто незворушне, але з веселими чорними очима. На голові у нього, поверх гарної світлої перуки, була кунича шапка, як і в двох його вже згаданих супутників. Четвертий був чоловік з довгастим лагідним обличчям; байдуже що мороз, він був одягнений лише в строгий чорний сурдут, добре пошитий, але зношений і поруділий, і капелюх, що мав би досить пристойний вигляд, якби не втратив ворси від частого чищення. Лице його було бліде і меланхолійне, як у людей, що віддають багато часу книжкам. Від свіжого повітря воно трохи порожевіло, але й цей

рум'янець здавався хворобливим. Загалом він, надто в порівнянні зі своїм добродушним сусідою, справляв враження людини, що карається якоюсь невідчепною гризотою.

Не встигли сани зблизитись, як кучер цього химерного екіпажа загорлав:

— З'їжджай у каменярню! З'їжджай у кар'єр, грецький царю! З'їжджай у кар'єр, Агамемноне⁷, кажу тобі, а то ми не розминемося! З приїздом додому, братику Дюк! Ласкаво просимо, чорноока Бесс! Бачиш, Мармедюку, я прихопив із собою цінний вантаж, аби гідно зустріти тебе! Мосьє Лекуа навіть не встиг надіти шапку, старий Фріц не допив своєї пляшки, а містер Грант не дописав проповіді. Навіть коні рвалися назустріч тобі... До речі, судде, твоїх вороних треба негайно продати, вони засікаються, а правий погано ходить у запряжці. Я вже знаю, кому їх збути...

— Продавай що собі хочеш, Діку,— весело вигукнув суддя,— аби тільки лишив мені мою дочку і землю! А, Фріце, давній друже, це чимала честь, коли сімдесят літ вибираються назустріч сорока п'ятьом. Мосьє Лекуа, ваш покірний слуга. Містере Грант,— він трохи підняв шапку,— вельми вдячний вам за увагу. Панове, дозвольте вам відрекомендувати мою дочку. Ну, а ваші імена їй добре знайомі.

— Фітаю, фітаю, судде,— з помітним німецьким акцентом мовив найстарший.— Міс Петсі финен мені один посілунок.

— І я радо сплачу цей борг, шановний добродію,— ніжним срібним голоском відгукнулася Елізабет.— Для давнього друга у мене завжди знайдеться поцілунок, майоре Гартман!

Тим часом чоловік на передньому сидінні, якого назвали “мосьє Лекуа”, виплутався нарешті із своїх шуб і зіп'явся на ноги; тоді, спершись однією рукою на табурет кучера, другою скинув шапку, гречно кивнув судді й уклонився Елізабет.

— Накрий свою маківку, французе,— крикнув кучер, який виявився Річардом Джонсом,— накрій маківку, бо мороз повискубує рештки твого волосся!

Жарти Річарда завжди викликали сміх, бо, якщо навіть ніхто не сміявся, він сам неодмінно сплачував данину власній дотепності. Так було й цього разу. Він голосно зареготав, і мосьє Лекуа, знов улаштувавшись на своєму сидінні, теж із чемності посміхнувся.

Священик — бо саме таке було покликання Гранта — скромно, але сердечно привітався з прибулими, і Річард наготувався повернути коней, щоб їхати додому.

Але зробити це можна було тільки на вершині гори чи в кар'єрі — чималій западині, де місцеві жителі брали камінь для своїх будівель. Саме сюди й мав намір Річард повернути запряг, їхати крутим вузьким узвозом само собою було важко і навіть небезпечно; ще ризикованіше було розвернути тут четверик з важкими саньми. Негр послужливо запропонував випрягти передню пару, і суддя гаряче підтримав цю пропозицію, але Річард поставився до неї вкрай зневажливо.

— Навіщо й для чого, братику Дюк? — трохи дратуючись, вигукнув він.— Адже коні сумирні, мов ягнята. Ти ж знаєш, передніх я сам виїжджав, а голобельним добряче знайомий мій батіг! Ось мосьє Лекуа трохи знається на цьому, бо часто їздив зі мною,— хай він скаже, чи є тут хоч найменша небезпека!

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ